

BARTÓK ÉS SZEGED

Demény Jánosnak, barátsággal

1.

A MAGYAR NÉPZENEGYÜJTÉS
BÖLCSŐJE

„1905 tavaszán Szegeden találjuk Kodályt. Bauer Herbertéknél tölt egy hetet. Herbert és húga, Hilda, valamint az a vidám társaság, amely körülveszi őt, gondoskodik róla, hogy kipihenje és elfelejtse a szakvizsga fáradalmait. Friss erőt gyűjt a további munkához. Sokat csatangol a szegedi tanyákon, a Tisza partján. Séta közben fűzfa sípokat farag. Bejárja Tápió-Rókus, Szőreg, Deszk vidékét. Béresektől, halászköztől jegyez le dallamokat, ezeket otthon zongorán lejátssza, megharmonizálja.”

Ezt Eöszke László Kodály-életrajzában olvassuk. Kodály népdalgyűjtő útjainak időrendi táblázatában is az első helyen Szeged környéke áll. Ezt követi 1905 augusztusában a mátyusföldi, 1906-ban a Zobor vidéki, nyitrai, nógrádi, gömöri, Heves megyei gyűjtés, s a többi mind.

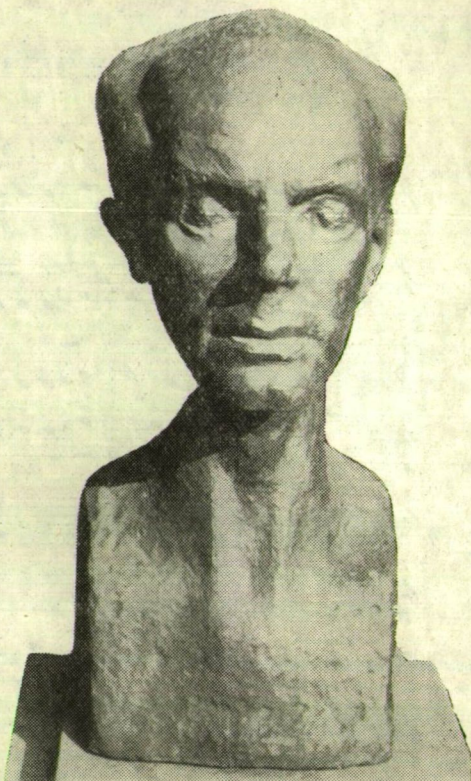
Minek köszönheti Szeged, hogy Kodály e látogatásával a modern magyar népzene-gyűjtés bölcsőhelyének tekintheti magát? Úgy kellett volna írnom: kinek köszönheti? A válasz: Balázs Bélának. Aki akkor még Bauer Herbert volt.

A fiatal Balázs Béla, ahogyan önéletrajzi regényében megírta, a vidék szürke porába veszett kiváló tanárjától, Babits elődjétől, Hegedűs Páltól tanulta meg, hogyan kell szívével „a magyar nép szívére találni”. Hegedűs Pál, ez a nagy műveltségű, különc elme, Petőfi példáján tanította: „Igazi költészet csak az lehet, ami a nép talajában gyökerezik.” Balázs Béla ettől kezdve tudatosan kereste a találkozást „a nép lelkével”. S meg is találta a kamaráspusztai cséplőmunkások között. Dalaik éppúgy megfogták szívét, mint sorsuk kiáltó igazságtalanságai.

Balázs Béla 1902 őszén lett a budapesti Eötvös-kollégium lakója. Diáktársai között volt Szabó Dezső, Szekfű Gyula, Laczkó Géza és — Kodály Zoltán is. Noha Kodály két évvel idősebb volt nála, meleg barátságba kerültek. Balázs Béla hívta le 1905 tavaszán Kodályt Szegedre. Ahogyan már korábban ő járta a környéket, keresve a találkozást „a nép lelkével”, úgy vitte most magával Kodályt is útjaira. S a zene-tudós itt találkozik először a magyar népdallal! Gyermekkora falusi emlékei itt tudatosodnak, itt ismeri föl először a népzene eddig elzárt sajátos világát.

Sajnos, Balázs Béla nem tudta befejezni önéletrajzát, így tőle magától tehát teljes biztonsággal nem tudhatjuk meg, amire kíváncsiak lennénk: hogyan alakult ki hármójuk barátsága, hogyan hatottak egymásra. Annyi bizonyos, hogy Kodály ismertette meg Bartók Bélát és Balázs Bélát egymással.

A szellemi hatások útjai kifürkészhetetlenek. Bonyolult társadalomlélektani folyamat határozta meg mindhármuk útját. Balázsról már mondtam: a magyarsághoz asszimilálódó, nyiladozó értelmű ifjú nagyhatású tanárának ösztönzésére már a századfordulón tudatosan keresi az azonosulást a parasztsággal. Program, ars poe-

Makrisz Agamemnon Bartók-szobra

Szegeden

tica, eleinte inkább a költői formában, utóbb a politikai, világnézeti álláspont kialakításában is érvényesülő szándék születik ebből a találkozásból. Balázs Béla utóbb önérzetesen hirdette, hogy a népi írók mozgalma előtt évtizedekkel, ő kereste a népköltészet és a modern lírai mondanivaló szintézisét a magyar költészetben. „Én voltam — mondta Bóka Lászlónak — az első, aki népi formában absztrakt mondani-
valókat fejeztem ki!”

Bartók is a századvég nemzeti, sokban nemzetieskedő légkörétől kapta az indítást. Csak lassan, fokozatos fölismerésekkel jut el a népzeneig. 1903-ban még a népies műdalt tartja népdalnak. Székely cselédlánnyuk, Dósa Lidi dalolása keltette föl érdeklődését 1904-ben az igazi népzene iránt. Fontos fölismerés volt ez: a gyűjtés szükségességének gondolatát érleli meg benne. 1905-ben már hűgánál, a Vésztő melletti Sziladpusztán tapogatózik, pár dallamot följegyez. Ekkor válik iránymutatóvá Kodály barátsága. Kodály népzenei érdeklődése kialakulásában — láttuk — már ott van Balázs Béla hatása, és kevéssel utóbb már érvényesül a szegedi diáktárs *közvetlen* szellemi befolyása Bartókra is. *Háromjuk addig egyéni törekvései ekkor, 1905 végén, 1906 elején futnak össze:* mint hullámok koncentrikus gyűrűi interferálva egyesülnek, és a kölcsönhatás következtében egyszeriben fölerősödnek, meggyorsulnak.

2.

AZ ELSŐ SZEGEDI NÉPZENEGYÜJTŐ ÚT 1906. AUGUSZTUS VÉGÉN

Bartók első szegedi népzene gyűjtő útját ugyan édesanyja készítette elő, barát-nőjéhez, Baranyai Gyuláné felső leányiskolai tanárnőhöz írott, 1906. április 1-i levelében. De Szegedre vonzotta őt még két név. Az egyikre levelezésében találunk adatot: König Péter ez, a szegedi zenekonzervatórium igazgatója, Juhász Gyula későbbi sógora. Őt keresi meg 1906. március 14-én, első népdalfüzetéhez előfizetői gyűjtését kérve tőle. Kevéssel utóbb Baranyainéhoz küldött levelében egy új zeneegyület szervezésében kér segítséget, közölve ismerőseivel, hogy Szegeden König Péter végzi a tagtoborzást.

Balázs Béla a másik név, a harmadik szegedi ismerős. Minden bizonnyal — akár Kodály esetében — az ő hívása volt a döntő, hogy Bartók — újabb Békés megyei kirándulását követően — Szegeden kezdte népdalgyűjtését.

Balázs Béla húga, az idény elhunyt Schilling Oszkárné Bauer Hilda 1960. november 10-i levelében így írja le Bartók érkezését:

„Pontosan emlékszem, hogy fivérem, Balázs Béla, levelet írt édesanyámnak, hogy hangoltassa fel a zongorát, mert Bartók Bélával jön. Bartók nálunk szállt meg a Dugonics tér 2. sz. alatti lakásban és kb. tíz napig volt nálunk, onnan járták Balázs Bélával a Szeged környéki falvakat...” Emlékezését megerősíti a Szegedi Híradó 1906. augusztus 28-i számának rövid híre, amely „Bartók Béla Szegeden” címmel a helyi lapok között egyedül tudósított a nagy zenefolklorista első népzene gyűjtő útjáról:

„Érdekes vendége van tegnap óta Szegednek Bartók Béla, a jeles ifjú magyar zeneszerző és zongoraművész személyében. Bartók, aki tudvalevőleg a jelen idők egyik legkiválóbb zenei talentumának, Dohnányi Ernőnek méltó riválisa, ez év tavaszán a kis magyar csodahegedűssel, Vecsey Ferivel. Spanyolországba indult hangversenykörútra, amelyről csak nemrég tért haza, most pedig népdalgyűjtési körúton van és egész Magyarországot bejárva, kutat oly magyar nóták után, amelyek nyomtatásban eddig nem jelentek meg és tősgyökeres magyar jellegűek. Bartók Béla Palicsról jött Szegedre és kutatásait Bauer tanárjelölt társaságában Alsóvárosban kezdte meg. Egy érdekes Rózsa Sándor-balladát itt már talált is. Bartók, akinek kutatói munkásságában Szegeden a helybeli zeneiskola kiváló igazgatója, König Péter is segít, holnap Horgoson folytatja tanulmányútját.”

Nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek a pár soros hírlapi közleménynek jelentőségét. Ismét bizonyítja, hogy Szegednek, Balázs Bélának milyen ösztönző, kezdeményező szerepe volt a modern magyar népzene kutatás történetében.

Bauer Hilda még ezt írta levelében: „Bartók, ha nem járt a vidéket, nálunk otthon tartózkodott és dolgozott. Sokat zongorázott. Nem tudok róla, hogy bárkit meglátogatott volna, sem Juhász Gyulát (akit abban a tíz napban nem is láttam), sem Klima Ilit. Ellenben Juhász Gyula sógora, a kitűnő muzsik, König Péter (később Király Péter) mindig nálunk tartózkodott, ha Bartók otthon volt. Rendkívül tisztelte Bartókot. Mikor elutazott, és kikísértük a vonathoz (az éjszakai 1 órás személyvonathoz, mert az olcsóbb, mint a gyors), König Péter velünk volt, együtt ültünk a vasúti vendéglőben. Hogy ki volt még velünk, nem tudom már. Kevesen voltunk, lehet, hogy más nem is volt.”

Ha Bauer Hilda nem emlékszik is Bartók és Juhász ekkori találkozására, ez nem jelenti, hogy ismeretségük nem történt meg. Igaz, König Péter csak négy év múlva vette feleségül Juhász húgát, így nem König révén ismerkedhettek meg, hanem minden bizonnyal éppen Balázs Béla közvetítésével. Nem lehet véletlen, hogy Juhász Bartók érkezése előtti napokban, augusztus 5-én írja le Bartók és Kodály nevét egyik cikkében a Szeged és Vidéke hasábjain. A népdalgyűjtést említi itt, Vikár Béla dunántúli kezdeményezéseit. „Előttém egy lelkes fölhimas — írja — Bartók Béla, a jeles magyar zeneszerző és Kodály Zoltán, a kitűnő zeneíró akarják ezt a szép munkát föl vállalni. A művész és a tudós egyesül. A magyar kultúra szent ügye ez.”

Bizonnyosan Balázs Béla révén ismerte meg a zenefolklór gyűjtésére irányuló új vállalkozást a szegedi költő. S visszaemlékezések — köztük magáé a költőé — szólnak találkozásukról. Társaságukban megfordult Bartók is. Petri-Pick Lajos szobrászművész, Ocskay Kornél operaénekes, Balázs Béla és öccse, Ervin, valamint a szegedi közelet két neves jogi szakembere, Dettre János és Eisner Manó volt ennek a Juhász Gyula köré tömörült ifjú csapatnak a tagja. Ott laktak mind a víz elötről megmaradt, utóbb, a húszas évek közepén lebontott Palánk Tisza-parti, ódon kis házaiban, az Ipar utcában, a Szegfű utcában. Náluk négy-öt évvel fiatalabb volt, de Bartók révén nyilván hozzájuk csatlakozott a bölcsészhallgató Baranyi Zoltán is. Amikor Juhász Gyula Ocskay Kornélt Szegedről távoztában a Színházi Újság 1919. március 29-i számában búcsúztatta, egyebek között ezt is megírta a fiatal tenorista szegedi ifjúságáról: „Ocskay Kornél énekelt, Bartók és Balázs Béla pedig gyűjtögette a szegedi tanyákon, az alvégen és felvégen az örökké szép és örökké fiatal, igazi magyar népdalokat, balladákat, románcokat.” Amikor pedig Klima Ili, a költő egyik ifjúkori ideálja, tragikusan, önkézzel vetve véget életének, meghalt, a költő Jegyenye álnévvel nekrológot írt róla a Hétfői Rendkívüli Újság 1922. július 31-i számában. Önmagáról is harmadik személyben szólva írja: „A Károlyi-korszak kor-mánybiztosa, akkor még maga is diák, Ady első szegedi imádója mellett ott forgo-lódott Ili körül A kékszakállú herceg vára szerzője, a költő és az európai hírű zene-szerző is, neki énekelt a jeles tenorista, a későbbi szegedi Schubert és Cavadarossi, hozzá írta halkszavú, finom verseit az ifjú jogász, aki ma a legjobb nevűek közé tartozik Szegeden és egy utcában lakott vele a poéta; aki később Anna és Ancsa bánatos énekese lett.” Az utalás félreérthetetlen: a jelzőkkel megadott névsor Dettre Jánost, Balázs Bélát, Bartók Bélát, Ocskay Kornélt, Eisner Manót s Juhász Gyulát rejti, „az Ipar utcai fiúkat” és híressé lett pesti vendégüket.

Ocskay Kornél pár évvel halála előtt ugyancsak visszaemlékezett Bartók szegedi útjára. „Néhányan szegedi diákok az Ipar utcában lakó Klima mérnökék házában találkoztunk délutánonként. Dettre János, Juhász Gyula, Eisner Manó, a Szivessy-gyerekek, Bauer Herbert és jó magam is majdnem minden délután összejöttünk Klimaék vendégszerető házában, muzsikáltunk, énekeltünk és néha persze szó esett az iskolai tanulásról is...” Ocskay valószínűleg összevonja Kodály előző szegedi látogatásával Bartókét, mert úgy emlékezett, hogy együtt voltak nála mindketten. Ez azonban nem valószínű. De az már hitelesnek tűnik, hogy Bartókkal megállapo-dott, elkíséri Apátfalvára, ahol Gyula bátyja kántor volt. Az ottani gazdakörben kántáltatta Bartók az összetoborzott dalosokat.

Útjával meg lehetett elégedve. Október 10-én König Péternek írt levelében jelzi: „Decemberben talán ismét lejövünk Szegedre.” Lehet, hogy ez az út is valóra vált. S lehet, hogy a többes szám első személy ezúttal valóban Kodály látogatását is jelenti.

3.

MINISZTERI KIKÜLDÖTTKÉNT 1908. MÁJUS 5-ÉN

1908. május 5-én zeneakadémia tanártársának, Bloch Józsefnek kíséretében hivatalos látogatást tett Bartók a szegedi zeneiskolában. Dél előtt 10-től este fél 7-ig hallgatták a növendékek produkcióit. Június 15-én König Péternek írt levelében a jelentéséhez még szükséges kiegészítő adatokat kért. „A levélben feltett kérdések pontos megfogalmazása — írja közzétévője, Kollár Pálné — nemcsak arról az egzakt eljárásról tanúskodik, amelyet Bartók minden ügyével kapcsolatban tanúsított, hanem a vidéki zeneélet, zenepedagógia megbecsüléséről, a kartársai sorsa iránti me-leg emberi érdeklődésről, segítészándékról is.” A Szeged és Vidéke június 12-i számában pedig Juhász Gyula írta: „Bartók Béla, a Kossuth-szimfónia mestere mint miniszteri kiküldött jött, hallott és pedig mindent nagy meglepetésére. Csak a ro-zoga épület látványa fájt neki...” A költő jól értesültsége ekkor már húga jöven-dőbelijétől, König Pétertől származhatott. De magától Bartóktól is. Tájékoztatást

kérő leveléből kitűnik, hogy jelentésük főként az iskolának és tanárainak anyagi problémáit feszegette, valamint egy új megfelelő iskolaépület szükségességét. Ennek köszönhető, hogy hamarosan tervpályázatot írtak ki, s a háború késleltetése ellenére, 1916-ban a mai helyére költözhetett a zeneiskola.

4.

ELSŐ SZEGEDI SZEREPLÉSE A WALDBAUER-TRÍÓ KERETÉBEN 1910. NOVEMBER 10-ÉN

Bartók első szegedi szereplése eddig elkerülte a kutatók figyelmét. 1910. november 10-én került erre sor a Waldbauer-trió hangversenye keretében. A Színházi Újság október 30-i száma így harangozza be a nagy zenei eseményt: „Szeged város zenei életének igazi szenzációja lesz 1910. november 10-én este 9 órakor a Tisza Szálloda nagytermében tartandó hangverseny. A modern magyar zene három kitűnő reprezentálója jön hozzánk egy estére, hogy nagyszerű művészetük dús kincseit csillogtassák előttünk, és hogy egy fejlett zenei kultúra virágait hintsék felénk. Bartók Béla, a zeneszerző, odaszegődött a lázongó forradalmárok, a zene konok szerelmesei közé, akik rajongva új célok felé törnek; a zongoraművészt pedig úgy Magyarországon, mint külföldön a legnagyobbak között emlegetik. Hangversenye alkalmával mindkét minőségben meg fogjuk ismerni. És ez az ismerkedés az ideai hangversenyszezon legnagyobb eseménye lesz.” A Szeged és Vidéke október 29-i száma újra közli Csáth Géának, a Nyugat április 1-i számában megjelent méltatását Bartókról és Kodályról, Bartók Béla címmel, s befejező sorait így módosítja: „Annak a hangversenynak napját, november 10-ét, amelyen ez a fiatalember Szegeden a pódiumra lép, jegyezzük föl!”

A Színházi Újság november 6-i számának címlapján Bartók fényképe látható, s a szám nyitó írása Csáth Géa ugyane cíkkel, a két utolsó bekezdés híjával. A részletes műsort is ebből tudjuk meg:

1. *Brahms: Trio. Op. 8. Előadja: Bartók Béla (zongora), Waldbauer Imre (hegedű), Kerpely Jenő (gordonka).*
2. *Chopin: a) Nocturno cis-moll; b) Etude Es-dúr; c) Ballade g-moll. Előadja: Bartók.*
3. *Beethoven: Trio. D-dúr. Op. 70. Előadja: Bartók, Waldbauer, Kerpely.*
4. *Bartók Béla saját szerzeményét adja elő zongorán.*

A szegedi lapok másnapi, 11-i számának beszámolóí osztatlan lelkesedéssel méltatták Bartók és társai művészetét. A Délmagyarország Bartók-trió címmel ezt írja: „Csütörtökön este a szegedi Tisza Szálló dísztermében összegyülekezett a legszébb közönség — az új szezon első hangversenye. A Bartók-trióval kezdődött a hangverseny-szezon. Ma este Bartók ült a fekete zongora mellé, Waldbauer fogta a hegedűt, és Kerpely borult a gordonkájára. És a három művészlelek mintha egy lélekke vált volna — mintha egy lélek muzsikája suhant volna át a termén, át a szíveken. Nemcsak csupa eredeti fölfogást, megjátszást tükrözött ennek a három magyar muzsikuskának az előadó-muzsikája, hanem az ő művészetük már evolúciója a zenének”. A Szeged és Vidéke recenziójából kiderül, hogy az értők száma bizony kevés volt Szegeden: „A fiatal magyar zenészek néhány kiváltságsosa játszott és ragyogó tanúságot tett a gyér közönség előtt zenei kultúránk gazdagsága, fejlettsége és modern eredetisége mellett.” „Közöttük kétségtelenül Bartók a legjelentősebb muzsikuskus; mélyértelmű ember és költői kedélyű komponista, aki minden bátor újszerűsége dacára, ma már a bevett nagyságok közé tartozik. Mestere a zongorának és egyéni mestere; játékában a művész ihletettsége az érték, nem a virtuóz boszorkányos ügyessége, amelyet pedig ő sem nélkülöz. Lelke az egész triónak. Szerzeményeiből csak egy-két rövid ízelítőt adott; két meleg, sajátosan bájos és ötletességében frappáns költeményt. Erőszakoltnak látszik, de a zenei dikciója az, ami a legcsodálatosabb. Ahogy intonál és ahogy fölhagy a boszorkányos zenei beszéddel... Sok ilyen este és sok ilyen művész kellene ösztövr zenei életünkben Szegeden.”

A Szegedi Napló a szezonkezdet szokásos nehézségeivel magyarázza a közönség érdeklődésének hiányát. „A lelkesedés azonban sohasem hiányzik. Ma is lelkesen tapsolta a közreműködőket, különösen Bartók Bélát, aki önálló számokkal is szerepelt. Nem ismerte eddig, ma szerepelt először nálunk, de már megszerette, érdeme szerint értékelte a zsenialitását, a forró, gyújtó hatású művészetét. A mai este után közönsége lesz már itt is Bartók Bélának, hívói a sajátos, eredeti művészetének.” Ebből a tudósításból derül ki, hogy saját művei közül az Este a székelyeknél és a Román táncok kerültek bemutatásra. „Hangulatos alkotások — írja a lap —, melyeket még szebbé tett a művészi előadás.” Elismeréssel szól a másik két művészről is. „Szép est volt, művészi értékű, amely méltó prelúdiuma az ideai hangverseny-

szezonnak.” Hasonló melegséggel szól az estről a Szegedi Híradó (b.)-jelű kritikusa, talán Baranyai Zoltán is. A Brahms-trió úgymond, extázisba hozta a közönséget. „A trió után Bartók Béla ült a zongorához. Chopin holdfényes nocturnéjét játszotta el. Csodálatos ennek a művésznek játéka. Még a technikájába is sajátosan belevegyül individualitása és hatalmas megjátszó ereje. Percekig ünnepelték.” A Bartók-művekről ezt írja: „Hatalmas duzzadó erő sugárzik ezekből a kompozíciókból. Vad sejtések, pogány ösztönök, nyugati megérzések keveredve egy szűzi nemzet primitíven szép dallamsejtéseivel; ezek Bartók Béla művei. Percekig ünnepelte a közönség Bartók játékát, aki azzal hálálta meg a közönség elismerését, hogy egy magyaros motívumú ráadást adott.”

Jóleső érzés olvasnunk ezeket a sorokat, mégha ez utóbbi megfogalmazásban a romantikus népiesség frazeológiáját érezzük is. Büszkéek lehetünk arra, hogy a szegedi zeneértők — ha kevesen is —, már pályája kezdetén művészi értéke szerint becsülték a magyar muzsika századunkbeli nagy klasszikusát, a magyar zene zseniális alkotó művészt.

Még két érdekes apróság érdemel említést. A hangversenyt követő napon Szegedről küld Bartók képeslapot Freund Etelkának, büszkélkedve országjáró programjával: „Múlt vasárnap a Csallóközben, most itt, jövő vasárnap Ipolyságon, dudások, kanászok társaságában, hej, hej, ez ám az élet...” Ennek van szegedi vonatkozása: az ipolysági dudaversenyt Móra Ferenc híresítette el. Honnan merítette A honti igricek, e ragyogós humorú tárcájának élményanyagát? Bizonyára a „másik garabonciástól”, a különös kísérlet kezdeményezőjétől, Györffy Istvántól, aki a szegedi múzeum régész- és néprajzkutató tudósának kartársa volt akkoriban, mint a Néprajzi Múzeum őre.

5.

A LISZT-CENTENÁRIUMON, 1911. MÁJUS 13-ÁN

Számos későbbi látogatásáról is tudunk. Résztt vett a szegedi színházban 1911. május 13-án rendezett centenáriumi Liszt-ünnepélyen is. Az ünnepséget a Szegedi Dalárda rendezte a két kitűnő muzsikusként, König Péter és Fichtner Sándor irányításával. Erdemes a Szegedi Híradó másnapi tudósításából idéznünk: „Fényes közönség töltötte meg a színházat, amely elragadtatással tapsolt a szereplőknek, köztük Bartók Bélának, az országos nevű zongoraművésznek és zeneszerzőnek, akinek szereplése kiemelkedő pontja volt az estélynek.” A műsor prologusa Juhász Gyula, Liszt Ferenc emlékezete című költeménye volt. A honvédzenekar Fichtner Sándor vezényletével Liszt Hungária című szimfonikus költeményét mutatta be, majd a Szegedi Dalárda König Péter dirigálásával saját szerzeményű dalát és Bartóknak a Dalárda részére komponált és kéziratban megküldött Négy régi magyar népdal című kórusművét. „Bartók Béla művészi eseményszámba menő zongorajátéka volt a következő szám — idézzük tovább a Híradót. — A kitűnő művész zenekari kísérettel adta elő Liszt Ferenc egyik zongoraversenyét. Mélyen átértett művészi játéka és briliáns technikája hatalmas tapsviharra ragadtatták a hálás közönséget.” A Délmagyarország ugyanezt így mondja el: „Ezután Liszt Esz-dúr zongoraversenyét bravúros, lendületes művészettel játszotta el Bartók Béla.” A Szegedi Napló tudósításából még azt is megtudjuk, hogy ráadásként a Román táncokat zongorázta el.

6.

HANGVERSENYE 1921. NOVEMBER 26-ÁN

1914-ből való a következő adat. Szintén König Péternek írt egy növendéke érdekében, tájékoztatást és ki nem mondottan ugyan, de segítséget kérve zenetanári elhelyezéséhez. Minthogy pártfogoltja nevét nem ismerjük, azt sem tudjuk, elérte-e célját. Erdemes lenne azonban a levélben adott jellemzés alapján utánanézni, ki nyerte el a kiváló művész és zenepedagógus oly egyértelmű elismerését és bizalmát?

Hosszabb szünet után — melyet nyilván a világháború is növelt — 1921-ben jött újra Bartók Szegedre. E hangversenyről már tud a kutatás, visszhangját Demény János föl is dolgozta. Értékes adattárát csupán annyiival kell kiegészíteni, hogy az ellenzéki napilap, a Szeged két cikkét, mely Bartókot köszönti és hangversenyét méltatja, névtelenül ugyan. Juhász Gyula írta. Ezt stíluskritikai érvelés és a mondánivaló sajátossága egyaránt kétségtelenné teszi. „Fejedelem jön ma Szegedre, bár harsonák nem hirdetik érkezését” — kezdődik a beharangozó írás. A beszámolóból meg ez a jellemző mondat kínálkozik idézésre: „A zeneszerzésben az, aki a költé-

szetben Ady Endre volt.” S ugyancsak az első cikkből a személyes emlékezés már ismert mozzanatait is kiolvashatjuk: „Szegedre nem először jön ma a Kékszakállú herceg vára és a Fából faragott királyfi és annyi más ragyogó zenei opusz költője. A magyar népdallamok és szövegek gyűjtését végezte e város határában hosszú évek előtt és a tanyavilágban, a szomszédos falukban értékes és ismeretlen dalkincsre bukkant. Barátai és tisztelői sorában mi is áhítatos szívvel köszöntjük dicsőségének világra szóló dobogóján.”

„Különösen sokat mond – írja Ujfalussy József – az egész ország hangulatáról 1921 novemberi szegedi hangversenyének visszhangja.” S éppen a Szeged cikkét idézi kiemelve, hogy Bartókot együtt emlegeti Adyval – nem tudván, hogy Juhász Gyula a szerzője. „Sajnálatos a szegedi kritikák egy részében, hogy lelkesedésük túlzott nyomatékkal hivatkozik Bartók zenéjének „magyar faji” jellegzetességére” – írja még Ujfalussy. Bizonyára Donászi Kálmánnak a Szegedi Híradóban megjelent, Demény által közölt Bartókot ünneplő vezércikkére gondol. A terminológiának azonban nem szabad megtevészen bennünket. Kétségtelen, hogy az ellenforradalmi préfasizmus nómenklatúrája óhatatlanul befolyásolta a demokrata, antifasiszta főket is: légköréből kiszakadni képtelenül, gyakran az ellenzéki publicista tollára is csúszott nemzet, nép helyett a faj, a fajta. S noha ennek még behelyettesítve is van némi romantikus, Volkgeist-ihletésű mellékszövege, semmiképpen sem szabad azonosnak tekinteni a „szegedi gondolat” híveinek rasszista értelmezésével.

A hangverseny hírlapi visszhangját még szaporíthatjuk. A Friss Hírek november 29-i száma interjút közöl Beszélgetés Bartók Bélával címmel.

„A szombati nagy sikerű hangversenye után – kezdődik a névtelen szerzőjű cikk – beszélgettünk Bartók Bélával, a magyar művészet és kultúra eme fényes csillagával, aki az igazán nagy embereket jellemző szerény és halk egyéniségével, az áltszenik minden affektált művészkedő póza nélkül, közvetlenül beszélt a dolgai-ról, terveiről – és csak nagynehezen önmagáról.

– Szeged Pozsony után a második magyar vidéki város – mondotta a mester –, ahol önálló szerzői estélyt adtam, és mindenesetre nagyon szép fényt vet a város zenekultúrájára, hogy egy nálunk jórészt még szokatlan és teljesen újszerű művekből összeállított műsorra is teljesen megtelt a terem. Tény, hogy nálunk a közönség ízlésének fejlődésében még jókora utat kell megtennie, hogy a muzsikát önmagáért, a muzsika megnyilvánulásáért szeresse, vagyis, hogy a zenében ne csak azt keresse, ami ismert és úgynevezett „fűlbemászó” melódiákra, tánctörzsekre emlékezteti, hanem megtalálja a szépet, a hangok erejével kifejezett lelki élményeket is. Külföldön, ahol a zeneköltészet egyes iskolái közt megvolt a fokozatos átmenet egész a legújabbakig, ott mindenesetre egyáltalán több megértésre találunk ezek a zene-művek, mint nálunk, ahol a szakadék nagyobb és még nem eléggé áthidalta a régi és az újabb törekvésű iskolák között.”

Elmondotta még, hogy a Csodálatos mandarin hangszerelésén dolgozik; közele-szen műsorra kerül új hegedű-zongora szonátája; januárban elmegy a Kékszakállú és a Fából faragott frankfurti bemutatójára; londoni meghívásának azonban egyelőre nem tesz eleget. A háború utáni kedvezőtlen politikai viszonyok között, mon-dotta, egyelőre nem folytathatja népzene gyűjtő munkáját.

A Friss Hírek ugyane számában (dk) [Donászi Kálmán] hangversenykritikája is megjelent. „Csupa energia és aktivitás ez a mélyről fakadó eredeti művészet, megrázó komor lírája szinte fizikai gyönyörűséggel borzongatja meg a megértő hallgató lelkét. Jellemző erre a sűrű, tömör szövedékű borús muzsikára, hogy fölé-rzésére leginkább fogékonyak azok a belső életet élők, akiket nem nyűgöznek a zenei tanulmányok hagyományai és merev sémái.”

A Szegedi Napló ugyane napi kritikája a Bartók zenéje iránti fogékony-ság ne-hézségeiről őszintebben beszél. A cikket, bár sok stíluskritikai ismerv a névtelen írás szerzőjének agnoszkálását nem könnyíti meg, talán Móra Ferenc írhatta. Min-denetre Bartók nagyságát ő sem vonja kétségbe:

„Ünnepet ült a szegedi zeneélet szombat este, mégpedig ritka nagy ünnepet: körünkbe jött Bartók Béla, a modern magyar zene Messiása, aki Liszt Ferenc óta az első igazán világhírű reprezentánsa a magyar alkotó géniusznak. Mert nem-csak kiváló zongoraművész ő, aki abszolút fölénytel kezeli hangszere, nemcsak csak nagy, kolosszáisan eredeti komponista, aki féredob minden eredményt, amit csak közel három évszázados fejlődése folyamán elért a zeneművészet és egészen új irányokon járva a maga módja szerint próbálja fölépíteni a magyar zene előt-tünk minden másnál külön, hatalmasabb palotáját, hanem egyúttal bámulatosan sokoldalú zenetudós, aki egyforma könnyedséggel értekezik az afrikai törzsek vagy a baskírok zenéjéről és a magyar zene ősi alkotó eleméről, a pentatónikus skáláról, és végül kitűnő folklorista, aki a Körösi Csomákra emlékeztető szívóssággal, han-gyaszorgalommal gyűjti össze az ősi székely dallamokat, a magyar nép eredeti nó-

táit, hogy azok végre valahára a maga eredetiségükben, minden cigányos (hindu) sallangtól menten, tisztára mosva sugározzák magukból a magyar őserőt.

A kultúrhistoria föladata, hogy majdan pontosan elskatulyázza Bartók Béla sokoldalú érdemeit, amelyeket a magyar kultúra fejlesztésénél szerzett az ősi magyar motívumok összeszedégetésével és hasonlóképpen csak a jövő idő zeneesztétikusa lesz hivatva arra, hogy megállapítsa és végleg leszűrje azokat az értékeket, amelyeket Bartók, mint komponista-forradalmár vetett ki magából. Nekünk, kortársaknak nem lehet, de nem is szabad ítéletet mondani az ő eredeti és sajátos komponista tehetségéről, hiszen mi még mindig a Bach–Beethoven–Brahms alkotta zenei birodalomban lakunk, a mi füleinknek a kakofónia csak legfeljebb érdekes és bizarr hangzavar, a Bartók–muzsika nekünk csak értelmünket foglalkoztatja, de a szívünkhöz nem tud férkőzni. Ez volt az oka annak, hogy a nagy mester szombati hangversenyén, az egyes számok után fölhangzó tapsok nem annyira a tetszés jelei voltak, mint inkább az újszerűség, furcsaság iránti érdeklődésnek, az egyéniség, eredetiség előtt való föltétlen behódolásnak megnyilvánulásai.

Krónikási hűségünknek tartozunk annak kijelentésével, hogy a közönség értelmetlenül, megzavarodva hallgatta a Bartók-féle kompozíciókat, és igazi, lelkes, művészi értelemben vett élvezésről nem volt szó. Egyébként zsúfolt terem ünnepelte a nagy művészt, aki műsorát az ódon zamatú Scarlattti Dominico öt opuszával vezette be, s ezzel még inkább szemléltethetővé tette azt a különbséget, amely a zenefejlődés történetének kezdeti és jelenlegi végpontja között van. Saját műveiből még leginkább a magyar parasztdalokat élvezte a közönség, mert itt az érdekes, fordultatos és színes harmonizálás csillogó köntösébe öltöztette a primitív, őseredeti magyar témácskákat.

Szépek és Thuray Emma pompás előadásában különösen élvezhetők voltak az ősi székely dalok. A műsor második részét azonban, amely Kodály néhány ultramodern és excentrikus kompozícióin kívül három burleszkjét és zongoraszvitjét ölelte föl, már nagyon kevesen értették és még kevesebben élvezték.

Akárhogy bírálgtuk is azonban a Bartók-est művészi mérlegét, annyi kétségtelen, hogy ez a hangverseny mindig értékes és emlékezetes kultúrhistoriai esemény marad a szegedi hangversenykrónikában."

E különös, Jánusz-arcú bírálat nagyon jellemző lehet Mórára: egészen hasonlóan értékelte ő a lírában Adyt is. Nagyságát elismerte, ám a maga ízléséből ki nem tudott lépni: szeretni, érteni, hinni benne, ahogyan Juhász Gyula 1905 óta tette, soha nem volt képes.

Egy másik, még szintén lappangott kritika, az Erbé aláírási beszámoló a Szegedi Újságban, némiképpen fényt vet a közönség egy részének állásfoglalására. Ő is hangoztatja az újítás értékeit, noha megértés és rokonszenv még nem kíséri. „S ha Bartókok mindezek tudatában mégis kitartással és a végső győzelemben való biztos hittel haladnak előre az általuk megjelölt csapásokon, ez kétségtelen jele, hogy ennek az új iránynak feltétlenül van létjogosultsága, ahogy majd az idő folyásával megértésre fog találni nálunk is, akiknek most még bizony nagyon idegen.” Most árulja el, hogy mégis miért ismeri el nagyságát: „Bizonyítják ezt a külföldön elért eredményei, ahol Bartók neve éppoly ismert a modern zeneszerzők szótárában, mint bármelyik más világhíres képviselője ennek az iránynak.”

E hangverseny kapcsán idézi Demény János Juhász Gyula egy korábbi állásfoglalását is Bartók mellett. A költő előadást tartott a Munkásotthonban az Általános Munkásdalkör tagjainak a magyar népköltészetéről, s ebből az előadásból idéz részleteket A Munka 1921. február 2-i száma. A tudósítás ezt mondja: „Az ünnepi estének külön érdekessége volt Juhász Gyula elvtárs beszéde, amellyel mintegy hitvallást tett hűségéről a magyar munkásság ügyéhez.” E beszédében a költő egyebek közt Bartók „dáriuszi értékű” népzene gyűjtésének kiadatlanágát rója föl a kurzus művelődéspolitikájának.

Ugyancsak e hangverseny érdekessége és irodalomtörténeti jelentősége, hogy ez ihlette Juhász Gyulát Bartók Bélának című egyszerű verse megírására. Ez az első vers Bartókról – mondja róla Demény János; hogy a hangversenytől fogant, mutatja karácsonyi megjelenése.

7.

ÚJABB HANGVERSENYEK: 1923. NOVEMBER 20-ÁN ÉS 1925. ÁPRILIS 2-ÁN

A következő években megszorodnak a szegedi hangversenyek. 1923. november 20-án zajlott le a következő. Erről Demény főként Lengyel Vilvának hozzáértő kritikáját közli. Erdemes még a Színház és Társaság november 26-i számából S. T.

(Salló-Steiner Tibor) méltatására is utalni, minthogy ő azoknak az ifjú művészeknek véleményét tolmácsolta, akik — körükben József Attilával — Igen-csoport néven éppen egy héttel Bartók szereplése előtt mutatkoztak be új művészi törekvésekkel a szegedi nyilvánosság előtt. Salló a legnagyobb magyar zeneszerzőnek mondja Bartókot, s ezeket írja róla:

„A nagy komponista és jeles virtuóz a régi mestereken kívül a modern törekvéseket mutatta be, amelyeknek itt nemcsak vezére, de zenetörténeti szempontból is egyik kessége. Bartók a modern francia—orosz irányt követi, szerzeményeiben felhasználja az ezek által kivívott zenei szabadságokat, sőt meg is toldja saját intenciói alapján. Hangulatai természetesesek és kivétel nélkül népiesek. Disszonanciái nem bántók és nem zajosak, mint ahogy ez gyakran előfordul a modern kompozíciókban. Nem törekszik virtuozításra, darabjai egyszerűek, könnyen játszhatók. Bartók — éppúgy, mint Kodály — tagadja a régi tonalitást, de kompozíciói csak azok részére nem kadenciálódnak, akik nem tudják magukat beleélni darabjai hangulatába. Az együttérző hallgató tudja, hogy nincs több mondanivalója a hangoknak, tudja, hogy vége a darabnak, tehát fölösleges a befefejező kadencia. A szegedi közönség egy része volt ilyen megértő, s habár nemigen ismerték az előadott darabok egy részét, mégis az utolsó akkord elhangzása előtt már felhangzott az elismerő taps. Azoknak, akik megértéssel és élvezettel hallgatták Bartókot, rég volt ilyen meleg, kedves és emlékezetes hangverseny estjük.”

Végül közli még, hogy a hangversenyt a Kun Izidor vezetésével működő Harmónia rendezte. „Nagy hálával tartozunk neki, aki Szeged zenekultúráját jelentékenyen mozdította elő s a legválogatottabb művészek révén a közönség részvételeivel megbirkózva Szeged városában Budapest után a legnagyobb zenei életet fejlesztette ki.”

1925. április 2-án Bartók a Kass — a mai Hungária — dísztermében adott hangversenyt. Fogadtatását Demény elsősorban ismét Lengyel Vilma cikkével jelzi. Idézi a szélsőjobboldali Szegedi Új Nemzedék fanyalgó kritikáját is. Tanulságos, hogy ekkor már tudatos politikai indulatok fűtik Bartók megítélését mindkét oldalon. Valószínű, hogy ezen a hangversenyen jelen volt József Attila is.

Az ismert kritikákat még eggyel szaporítottuk: a Friss Hírek április 4-i számából idézhetjük (dyk) [Donászy Kálmán] beszámolóját.

„A legzseniálisabb és legmagyarabb zeneszerző, a legkongeniálisabb előadóművész jön közenk és a közönség, a Friedmannoknál töri magát a jegyekért, megdöbentő részvételeltséggel, negyed házzal fogadja a művészt.”

„Van abban valami démoni, ahogy például Liszt—Bach variációiban a hatalmas hangmasszákat, mint valami harsogó orgonán, egymásra építi hihetetlen felfokozásokkal. Beethoven Esz-dúr (op. 31.) szonátájából maga a Mester szól hozzánk az allegro villámszerűen cikázó, lehetetlenül passzázszain és a Presto szilaj rohanásán keresztül.

Saját műveiből, a gyermekdarabokat, a román táncokat és a Suitet játszotta, mindmegannyi csodálatos virágát az ő sűrű atmoszférájú, örök nyugtalanságokban vibráló alkotó fantáziájának. Debussy utolérhetetlen színekkel megjátszott Prelűdjei és Chopin g-moll balladája szerepelt még műsoron, amelyet szűnni nem akaró ovációban két saját darabjának eljátszásával hálált meg.”

8.

HANGVERSENYKÖRÜTON, 1929. ÁPRILIS 6-ÁN

1929. április 6-án, Kecskemét és Makó után, egy nagy turné keretében jön Bartók hangversenyezni városunkba. Innen még Békéscsabára és Bajára is megy. Demény a Szegedi Napló és a Szegedi Új Nemzedék kritikáit közli. Idézhetjük még Lengyel Vilma beszámolóját is az ellenzéki Délmagyarország másnapi számából, annál inkább, hiszen láttuk, hogy a lap zenekritikusa 1923 óta értő méltatója Bartók muzsikájának, hű krónikása szegedi szereplésének. Most is dicséri játékát, kiemeli költőiségét, vonzódását a régihez, Marcello, Scarlatti s a többiek interpretálásának sajátosságait, Beethoven és Liszt tolmácsolásának értékeit.

„De mily más hangokba csap át ez a lélek — írja kritikája második részében — ahogy legbelsőbb víziói törnek fel saját szerzeményeiben. Az Allegro barbaro. Elégia, a Szabadban ciklus és a Preludio-All Ungherese, ez nemcsak a pogány korból eredő népzene stilizálása, ez a művész fölülkerekedése önnönmagán az átélésnek olyan erejével, hogy szinte tetfeszíti a formákat. A Szabadban ciklus második képe: Az éjszaka zenéje, valósággal megkapóan realiztikus. A mozdulatlan sötétben és csendben cripelő tücsök, halk zörrenések, természetfölötti tünemények csendes rajzása. Tiszta hangulatkép. A Preludio-All Ungherese viszont, a népi motívumoknak XVII-ik

századbeli stílusban való beillesztése a legnagyobb szerűbb stílerzést kelti. Felépítése minden munkájának artisztikus, újszerű anélkül, hogy a Sztravinszky-féle komponálás agymunkájával hasonlatos lenne. Ösztönmuzsika faji vonásánál, temperamentumánál, költőien látnoki képességénél fogva. Műsorának legszebb pontjai közé tartozott még Kodály Székely keservese és Sírfelelője is.

Bartókot, különösen interpretációiban nagy melegséggel ünnepelte a közönség, amely igyekezett a ritkán hallott új hangokra figyelmesen reagálni. Szeged ez ideig keveset kapott még a modern zenéből. Bartók művészetét és költői nagyságát azonban tisztelettel köszöntötte.

Kollár Pál a Homokóra április 13-i számában Bartók Béla szegedi koncertjéhez címmel — cikkét Bartók fényképe illusztrálta — rótt a föl észrevételeit. Két megállapítással kezdte: Bartók — mutat rá — egyike azoknak a ritka művészeknek, akik nem a nagy zenei vonalakat elemzik apróra, hanem az egyes részleteket fűzik mesteri fantáziával nagyvonalú egységbe. Másik kiindulópontja: Bartók a hagyomány és az újítás egyesítője. Ez műsorában is kifejezésre jutott: a legrégibb olaszok után Beethoven és Liszt, majd pedig az újabbak: Bartók és Kodály alkotásai szerepeltek műsorán. „A régi olaszokat Bartók nagyon szereti és minden koncertjén eljátszik ezekben a néhányat. Mesterien szövegezte meg őket a maguk antik nagyszerűségében. A „Lebewohl” szonátánál megmutatta, hogy a klasszikusok, de különösen Beethoven interpretálásánál a férfias erőn kívül a romantikus előadásmódnak is szerep kell, hogy jusson...”

„Utána következett azután a műsornak az a része —, amelyet egyesek nagy élvezettel, mások szívesen, de meg nem értve és néhányan pedig előre is elhatározva és megállapítva, úgy sincs benne dallam, tehát rosszak és élvezhetetlenek — hallgattak. Pedig az utóbbiaknak most nem volt igazuk, mert ahogyan ezeket Bartók eljátszotta, volt bizony bennük gyönyörű dallam és határozott vonalvezetés. Itt-ott ki-kilendül és meg-megakad egy szeszélyes intermezzóval, ilyenkor inkább a ritmusbeli eredetiségeket előretolva. Bartók egy-két előadott szerzeménye közel áll a programzenéhez. Bartók nem hanyagolja el teljesen a zenei formákat sem, pl. az „elégia” szabályos dalforma trióval. „A szabadban” c. képsorozata, amely programzene, mégis határozott szonatina formában van felépítve. Az „éjjeli zenében” szinte hallottuk a tücskök ciripelését és a hűs éjjeli szellő susogását a hajladozó fák koronái közt. Az „allegro barbaró”-nál pedig kiszálltak a hangjegyek a pódiumra, és furcsa, groteszk, vad táncot jártak egymással. Reméljük, hogy Bartók most már Szegeden is „beérkezett”, és ezután gyakrabban fog hozzánk ellátogatni.”

9.

BASILIDES MÁRIÁVAL, 1935. MÁRCIUS 9-ÉN

Ez utóbbi óhaja azonban nemigen vált be: ismét hat év szünet következett. A következő hangversenyre ugyanis csak 1935. március 9-én került sor Szegeden, ugyan-csak a Tisza szálló hangversenytermében. Ezúttal Basilides Mária társaságában szerepelt a zeneművész. Visszhangját jórészt ismeri a kutató, bár sajnáljuk, hogy Lengyel Vilmának a Délmagyarországban megjelent kritikájára csupán utal Demény János, de ezúttal nem is idéz belőle. Holott megérdemelte volna. „Valamikor — kezdte a szegedi zenekritikus — büszkék lesznek, akik szombaton este tapsoltak Bartók-Basilides hangversenyén, hogy hallották Bartókot, hallották játszani és elemlyülhettek csodálatos dalaiban.” Elemzése végén ezt írja: „A közönség — hála az idők haladásának — önfeláldozóan ünnepelte Bartókot, a zeneszerzőt és a művészt.” Basilides Mária előadóművészete is méltó elismerést váltott ki. Az egész kritika így zárul: „Zsenizengést hallottunk ezen az éjszakán, amit nem lehet elfelejteni soha.”

Van azonban ekkor is disszenáns, fitymáló hang. Hunyadi Vas Gergely lapjában, a Szegedi Friss Újságban írta -i, -l.:

„Két nagy művészegyéniség szólt a Harmónia hangversenyén a szegedi közönséghez. Együttes fellépésük különös értéke az volt, hogy magától a szerzőtől és a legelismertebb előadójától hallhattuk a híres Bartók-nótákat.”

Eddig csupán a „Bartók-nóták” együgyű vagy pejoratívnak szánt kefejezése ötlük szemünkbe. A továbbiakban Basilides Mária Schubert-dalainak előadását egyértelműen dicséri a kritikus, majd így folytatja — némi éllel:

„Bartókot hallottuk ezután érdekes és modern művekben. Bartók zongoraművészetén átérzik, hogy a szerzőt erősen megihlették a román népzene népies sajátosságai és ez az irány képviseli zongoramuzsikájában az uralkodó elemet. Játéka egy magas zenekultúrájú lélek vetülete hangszeres külsőségeskedés nélkül.”

Majd így fejezi be:

„A műsor második felében Bartók által gyűjtött és „harmonizált” magyar nép-

dalokat adott elő Basilides Mária. A feldolgozás: népies motívumok színharmonikus [?] torzruhában. A magyar zene ügyében egy lépés sem történt velük. Kodálytól néhány elmélkedő hangulatú, bensőséges dalt hallottunk. A zsúfolásig telt ház közönsége sokat tapsolt a nagyhírű előadóknak és a különös megvilágításban szerepelt magyar nótáknak."

Szerencsére akadt újabb orgánium, amely megértette Bartók muzsikáját. A Szegedi Napló szerkesztője, Gábor Arnold többek között ezt írta:

„Ez a koncert több volt, mint zenei esemény, szent áldozás volt, bensőséges hevítő élmény, amelynek méltó értékelésére kevés a szókincs.” „Két világító fáklya a magyar firmamentumon, két gigászi inkarnációja a magyar művészetnek, akikért London, Páris, Berlin verseng és akiket rajongva ölel magához és ünnepel egész Európa.

Basilides—Bartók est Szegeden! Bevalljuk, elkényeztettek bennünket, és csak a legjobbak tudják kényes igényeinket kielégíteni. Külön-külön is hálával fogadtuk volna szegedi szereplésüket, de együttes hangversenyük vitán felül az idei szezon legművészebb és legmaradandóbb estje volt.

Basilides a daléneklés királynője, akinél tökéletesebben senki nem tudja külön-ből kifejezni a költő mondanivalóit és Bartók az új magyar zene apostola, aki Kodállal gyűjti, formálja a magyar folklóre gyöngyeit, és Bartók a zongora poétája, egészen kivételes gyönyörűségeiben részesítettek bennünket."

„A Tisza nagytermét zsúfolásig megtöltő közönség áhitattal, hódolattal ünnepelte a két zenei titánt... Bartók zongorajátéka külön felejthetetlen élmény, a leszűrődött, a kikristályosodott igazi muzsika."

Ugyanennek az évnek őszén, szeptember 20-án Bartók levelet írt Pálffy József szegedi polgármesternek, és figyelmébe ajánlotta a zeneiskolának Király-König Péter nyugállományba vonulásával megüresedett igazgatói posztjára Vásárhelyi Zoltánt. „Szeretném erősen hangsúlyozni — írta —, hogy ez a levelem nem a szokásos pro forma ajánló levelek közé tartozik! Szeged zeneéletének jövőjéről van szó..."

A helyi zenetörténet kutatói mérjék majd föl, mit veszített Szeged, hogy Bartók ajánlását nem fogadták meg!

10.

A FILHARMONIKUSOK HANGVERSENYÉN, 1937. JANUÁR 17-ÉN

Két év múlva, 1937. január 17-én Bartók közreműködött a szegedi filharmonikusoknak a Belvárosi — ma Szabadság — moziban tartott matinéján: Rapszódia zongorára és zenekarra című művének zongorarészét adta elő. Demény ezúttal csupán a Szegedi Új Nemzedék hírért és kritikáját közli. Igaz, a Délmagyarország beszámolóját már nem Lengyel Vilma, hanem -f írta, sokkal kevesebb megértéssel Bartók művészetére. A terem negyede üres volt; a közönség nagyobb része a diákifjúságból telt ki. A műsor első részében vendégkarmester, Komor Vilmos vezényletével Weber Euryanthe nyitánya, a záró részben Beethoven Eroica szimfóniája hangzott el.

„A hangverseny derekán — szól a beszámoló — Bartók Béla játszotta zenekar-kísérettel s Fricsay Ferenc dirigálásával egy régebbi zongoraverseny darabját. A név csodálatától eltelve fogadta a neves zenészerzőt a hangverseny közönsége. S Bartók Béla játszott. Darabjában sok apróra tört zenei gondolat és érzés nyert kifejezést. De hiányzott belőle a nagy átfogó erő. Amikor hangszeréhez ül, gondolatának, mondanivalójának és zongorájának egyaránt fanatikus szerelmese és csodálatra méltó benne a költő és az interpretátor. A zenekar Fricsay karmester vezetésének odaadón engedelmeskedett a kíséretben. Bartók Béla egyéniségének ereje azonban annyira előtérben állott a darab előadásánál, hogy minden figyelem osztatlanul az ő játékához tapadt. A hálás közönségnek ünneplő tapsáért Bartók Béla sikeres és meleg ráadással mondott köszönetet."

Gábor Arnold a Szegedi Naplóban most sem fukarkodik a dicsérettel. Terjedelmes, tárca tördelésű cikke Bartók nevét viseli, alcímében, zárójelben: Filharmonikus hangverseny. Hosszú lenne végig idézni, de föltétlenül kell belőle. Mindjárt az elejét:

„Győzött. Nem azok felett, akik a muzsika szeretetében nem vonnak éles határvonalat klasszikus és modern zene között, hanem inkább azokat győzte meg, vagy győzte le, akik itt Szegeden pipafüst és kvaterkázás közben kézlegyintéssel intézték el Bartókot és Kodályt. A győzelem megsemmisítő. Térdre hulltak a kishitűek, behódoltak zsenijének, amely ragyogó fénnel világít be világárszeket, elmélyedtek láng-elméjének titáni alkotásában."

„Törékeny testében, ahogyan a zongora előtt ül, a magyar génusz kiteljesedni látszik. Arcizma sem rándul. Kavaroghat, sístereghet körülötte minden, ünneplés zaja el nem mámoríthatja, úgy véled, hogy talán nem is a közönségnek játszik, muzsikája elsősorban önmaga számára jelenti az élményt, a belső kielégülést.”

S így tovább, szuperlatívuszokban. Talán kevesebb szakszerűséggel, mint Lengyel Vilma, de ugyanolyan hőfokon. „Fricsaynak legelőször Bartók gratulált, nem konvencionális szavakkal, hanem ahogyan az igazi muzsikust az igazi muzsikust köszönti.” S dicséret jár ki a filharmonikusoknak, vezetőjüknek, a vendégkarmesternek, minden közreműködőnek.

A Szegedi Friss Újság rövid beszámolója ezúttal elismerő. „Bartók személyes megjelenése — írja a névtelen kritikus — egyéniségének varázsos hatása, zongorajátékának páratlan művészete állottak az érdeklődés középpontjában. A szinte korlátlan zenei lehetőségeket megnyitó Rapszódiaját adta elő sajátos finom zongorajátékkal, magábanéző, aszkétikus elmerüléssel. A zenekari kíséretet teljes biztonsággal, Bartók gondolatmenetét hűséggel támogatva Fricsay Ferenc vezényelte.”

11.

AZ UTOLSÓ SZEGEDI HANGVERSENY: BEETHOVEN-EST ZATHURECZKY EDEVEL, 1939. OKTÓBER 27-ÉN

Az alkotó zeneművész ezzel el is búcsúzott a szegedi közönségtől. Amikor ugyanis két év múlva, 1939. október 27-én utolsó szegedi hangversenyére sor kerül, saját műveit nem játssza. A Tisza szálló hangversenytermében ő és Zathureczky Ede Beethoven szellemének áldozik: szonátaít mutatják be. Ez lett Bartók utolsó találkozása a szegediekkel. Hallgatói még nem sejtették, hogy ő már ekkor el akarta hagyni a földet, ahol nem tudott szabadon lélegezni.

Demény János Vér György lelkesen méltató beszámolóját közli a Délmagyarországból. A többi lapokból is idézhetünk pár érdekességet. A Szegedi Új Nemzedék névtelen cikkírója jellemzően „a nagy germán titán” kultuszát méltatja, de elismeréssel adózik tolmácsolóinak is. „A magyar művészek elitjéből való Bartók-Béla és Zathureczky Ede, akik négy szonáta előadásával csak részben népszerű, inkább nemes feladatra vállalkoztak, mert Beethoven kamarazeneje túlnőtt a kedélyes szórakoztatás keretein.” „Bartók Béla tisztult, érett művészete kristályosan csillogott, Zathureczky inkább lírai tónusa pedig színesen olvadt a zongora hangjaiba. Együttműködésük igazi élményt jelentett a kamara és Beethoven-zene híveinek, akik elismerésük jeleivel nem is fukarkodtak.”

A Szegedi Friss Újságban (g. a.) [Gábor Arnold] a már tapasztalt rokonszenvével ismerteti a koncertet. „A mai agyongyötört világban — úgymond — hova is menekülhet a kultúrára szomjázó ember, mint a muzsikához...” „Bartók Béla a világ egyik legnagyobb Beethoven-játékosa, méltó és elismert partnere Zathureczky Ede...” „Nagyvonalú teljesítményük lázba hozta a Tisza nagytermét szépen megtöltő közönséget. Meleg ovációkkal, valóban szünni nem akaró tapsokkal ünnepelték a két nagy magyar muzsikust...”

A Szegedi Naplóban (dyk) [Donászy Kálmán] így írt: „Bartók Béla lánglelkű megérzésénél talán senki sem tudja jobban felszínre hozni azokat a döbbenetes mélységeket, amelyeket egy A-dúr szonáta adagiójában vagy egy Kreutzer andante földöntúli vízió[i]ban előderengenek.” „A kitűnő Zathureczky Ede nagyszerű felkészültségű hegedűs tudása talán nem is tudta mindenben követni ezt a roppant csúcokra törő elszabadult szárnyalást, mégis nemes tónusának meleg zengésével és fel-felcsillanó bravúrjaival megértő lelkes partnernek bizonyult e titáni szellemidézésben. A zsúfolt terem az ünnepi élmény átérzésével elragadtatással ünnepelte a művészeket.”

12.

AZ IHLETŐ VÁROS

Mi végre mindez? Van-e értelme ezeknek az adatoknak, fősorakoztatásuknak, célravezető megemlékezés-e földidezésük a nagy művész és tudós halálának huszadik évfordulóján?

A kapcsolatok adatai, a levelek, a hangversenyek, hírlapi cikkek magukban is érdekesekek: a nagy emberek élete iránti természetes emberi érdeklődést elégítik ki, megérdemelt kultuszuk ápolását szolgálják, az élet és a mű behatódott kutatását végző zenetörténészek számára építőkockákat jelentenek az oeuvre sokoldalú megismeréséhez, értelmezéséhez. Az egészséges lokálpatriotizmust örömdetes és szo-

morú mozzanataikkal egyaránt erősítik: a pozitív adatok büszkeséggel töltik el a város mai zenebarátját, az értetlenség, a múlt erőinek leleplező értékelésével, tanít. A tárgyi adatok a szegedi zenetörténet, a zeneoktatás múltjának részletesebb vizsgálatahoz nyújtanak adalékokat (iskolaépítés, személyi ajánlások stb.). Bartók fogadtatása a helyi zenekritikák tükrében szintén nincs tanulság nélkül: bár nagyjában-egészében az országos erőviszonyok tükröződnek itt kicsiben, Bartóktól mint „vízválasztótól” jobbra és balra: mint láttuk, akadt kritika — s éppen Juhász Gyuláé —, melyet országos jelentőségűvé általánosíthatott az életrajzíró Újfaluassy József. Bizonyára az is tanulságos, hogy a „jégtöréstől” a befogadásig Szegeden is fejlődést láthattunk, s ebben *részük volt* azoknak az új mellett kiálló, haladó zenekritikusoknak is, akiknek megnyilatkozásaiból Demény János gyűjteményében és itt is jellemző sorokat olvashattunk: a nagyoknak, a Juhász Gyuláknak, és a kisebbeknek, de nem kevésbé hatóknak, Donászy Kálmánnak, Lengyel Vilmának, Gábor Arnoldnak, Vér Györgynek. Véletlen lehet-e, hogy valamennyien a baloldali hírlapírás tollforgatói, Móra Ferenc és Juhász Gyula szerkesztőségi társai?

Azután ilyen mozzanatokra is rámutathatunk, mint Kollár Pálné: „Bartók mindig szívesen jött Szegedre, mert szeretett főleg Alsóvároson barangolni, ahová nemcsak a népdalok vonzották, hanem nagy érdeklődéssel tanulmányozta a régi alsóvárosi házakat is. Szerette a régi szegedi festett cserépedényeket, melyekből minden szegedi tartózkodása alkalmával vitt magával néhány darabot.” Móríczt jut eszünkbe: ő is örömet rótt a város ősi parasztfertályának falusias utcáit.

Maga az is érdekes, hogy Budapest és Pozsony után — minkét helyen lakása volt — *ebben a magyar városban fordult meg legtöbbször: vendégszerepelni itt járt leggyakrabban*. Véletlen ez, vagy tarthatjuk Szeged iránti vonzalma kifejeződésének?

Ami a legfontosabb! Balázs Béla szerepének méltó elismertetése. Láttuk, hogy jóval több volt mint „Bartók szövegírója”. Azonban sem az irodalomtörténet, sem a zenetörténet nem számol Bartók és Balázs e korai — A kékszakállú herceg vára előtt jóval kialakult — baráti és munkatársi kapcsolatával, termékenyítő kölcsönhatásukkal. Holott, ha tisztában vagyunk Bartók és Kodály életművének századunk magyar szellemi életére, művészetére, sőt világnézetire, politikai törekvéseire tett hatásával, akkor meg kell ismerkednünk pályakezdésük, eszmélkedésük indítékaival, vissza kell jutnunk a hatások e bonyolult szövetét fölfejtve az egyik szálon Balázs Béláig, Hegedűs Pálig, Petőfiig. E szellemi forrásvidék behatóbb kutatása még hátra van. Annyi azonban bizonyos: *mind Bartók, mind Kodály művészi forradalmat megindító zenefolklorisztikai gyűjtésnek elején Balázs Béla ihlető és segítő alakja áll.*

J e g y z e t e k

1. Eöszé László: Kodály Zoltán élete és munkássága. Bp. 1956. 23., 169., 174. l. — Balázs Béla: Almodó Ifjúság. Bp. 1946. 208—209. l. — Péter László Hegedűs Pál örökében. Dél-Magyarország, 1963. nov. 28. — Böka László: Arcképvázlatok és tanulmányok. Bp. 1962. 29. l. — Újfaluassy József: Bartók. Bp. 1965. 1. köt. 85—109. l. — Ifj. Bartók Béla: Bartók Béla Békés megyei kapcsolatai. Vargyas Lajos: Az Alföld és Bartók békési gyűjtése a folklórkutatásban. Gyula, 1961. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 24. sz. 2. Demény János: Bartók Béla művészi kibontakozásának éveit. Találkozás a népzenevel (1906—1914). — Zenetudományi Tanulmányok. Bp. 1955. 3. köt. 303. l. — Újfaluassy: i. m. 2. köt. 29. l. — Kollár Pálné: Újabb Bartók-levelek. Új Zenei Szemle, 1955. 7—8. sz. 6—8. l. — Juhász Gyula: Képek a búcsúról. — Örökség. Bp. 1958. 2. köt. 18. l. — Juhász Gyula: Látogatás dr. Dettre Jánosnál. — Örökség. 1. köt. 128—130. l. — Úr György: Bartók Béla szegedi népdagyűjtésén. Dél-Magyarország, 1960. okt. 9. 3. Kollár Pálné: Bartók Béla és Szeged. Dél-Magyarország, 1955. nov. 3. 4. Péter László [Halmi János]: Bartók első szegedi hangversenye. Dél-Magyarország, 1960. szept. 25. — Demény János: i. m. 378. l. 5. Kollár Pálné: Dél-Magyarország, 1. h. — Juhász Gyula Összes Művei. Bp. 1963. 1. köt. 512. l. 6. Kollár Pálné: Új Zenei Szemle, 1. h. — Demény János: Bartók Béla művészi kibontakozásának éveit. Bartók Béla megjelenése az európai zeneéletben (1914—1926). — Zenetudományi tanulmányok. Bp. 1959. 162—167. l. — Juhász Gyula Összes Művei. 2. köt. 537—538. l. 7. Demény: i. m. 277—279. l. — Demény: i. m. 337—338. l. — Péter László: József Attila Szegeden. Irodalomtörténet, 1955. 128. l. 8. Demény: i. m. 333—334. l. 9. Demény: i. m. 501—502. l. — Kerényi Sándor: Ismeretlen Bartók-levél került elő a Városi Levéltárból. Dél-Magyarország, 1955. máj. 27. 10. Demény: i. m. 593—594. l. 11. Demény: i. m. 715—716. l. 12. Kollár Pálné: Dél-Magyarország, 1. h. — Szabolcsi Miklós: Balázs Béla. Az MTA I. O. K. 21. köt. 162—165. l. — Újfaluassy: i. m. 1. köt. 164—165. l. — Újabb már rámutatnak valódi szerepére: Demény János: Kritika és szintézis. Új Írás, 1964. 372. l. — B. Nagy Ernő: Balázs Béla útja. Borsodi Szemle, 1964. 3. sz. 54. l. — Péter László: A magyar népzene gyűjtés bősége. Szeged. Dél-Magyarország, 1961. jan. 15.